

AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
CENTER FOR EURASIAN STUDIES

ATATÜRK'ÜN GELECEĞİ SEZİŞ VE ÖNGÖRÜ GÜCÜ (1914 YILI)

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR

Blog No: 31
16.11.2014

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR[1]

ÖNSÖZ

(Ömer Engin LÜTEM, Eski Sofya Büyükelçisi)

Prof. Dr Sayın Hikmet Özdemirin Atatürkün Geleceği Seziş ve Öngörü Gücü (1914) başlıklı değerli bir incelemesini okuyucularımıza sunmakla mutluluk duyuyoruz.

Bu incelemede Atatürkün Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına girmesini ülkenin çıkarlarına aykırı bulan ve gayet isabetli olduğunda artık şüphe bulamayan değerlendirmeleri yer almaktadır. Atatürk bu konudaki görüşlerini Sofyada Ataşemiliter olduğu dönemde yazdığı bazı mektuplarda dile getirmiştir. O yıllarda Sofya Avrupa ülkeleri ile gayet yakın ilişkileri olan bir başkentti. Avusturyalı olmakla beraber ve aynı zamanda eski bir Fransız hanedanına mensup olan Bulgar Kralı Kral Ferdinand 1987 yılında tahta çıkmasıyla beraber Avrupa ile yakın ilişkiler içinde olmaya ve yetenekli gençlerin ve özellikle genç subayların Avrupada eğitim görmesine özel önem vermişti. Bunun sonucunda o yılların Sofyası hem dış görünüşü hem de seçkinlerinin kültürü nedeniyle adeta bir Orta Avrupa kentine dönüşmüştü. Askeri Ataşe Mustafa Kemal bu

kentte, vefatından sonra da uzun yıllar hatırlanacak derecede, gayet yakın ilişkiler kurmuş ve sık olarak verilen davetlerde aranan bir kişi olmuştu. Temasları sırasında yeni çıkan Birinci Dünya Savaşı hakkında bazı bilgiler edindiği, savaşın gidişatı hakkında muhataplarıyla fikir alışverişinde bulunduğu ve bunları üstün zekâsının süzgecinden geçirdikten sonra mektupları aracılığı ile İstanbulda yakınlarına duyurduğunu anlıyoruz.

Mustafa Kemal Sofyada 13 ay gibi kısa bir süre kalmıştır. Birçoklarının zannettiğinin aksine halen Büyükelçiliğin Ruski Caddesindeki görkemli konutunda oturmamış esasen buraya daha sonra taşınılmıştır. Mustafa Kemal bu binaya yakın bir yerdeki bir büyük evin bir katında hem oturmuş hem de burasını büro olarak kullanmıştır. 1930lı yıllarda ev sahibi satacağını bildirerek ve Atatürkün burada oturmuş olduğunu hatırlatarak Büyükelçiliğe başvurmuş ve sonunda bu ev satın alınarak Askeri Ataşeliğe tahsis edilmiştir. Bu bina İkinci Dünya Savaşı içinde Müttefiklerin bombardımanları sonucunda harap olmuş, savaşın getirdiği yoksulluk nedeniyle arta kalanlar yağmalanmış ve Büyükelçilik başta gayet süslü kapısı olmak üzere bazı parçaları kurtarabilmiştir. Bu kapılar günümüzde Büyükelçilikte sergilenmektedir. Çok sonraları, 1979da bu arsaya Büyükelçiliğin Kançılaryası (Bürosu) inşa edilmiştir.

Sayın Profesör Özdemirin yazısında Mustafa Kemalin Sofyadan gönderdiği raporların bir listesi yer almaktadır. Büyükelçiliğin evrakı arasında bunlar mevcut değildir. Bunun nedeni Askeri Ataşelik evrakının ayrı olması ve o döneme ait Ataşelik evrakının da Genel Kurmaya gönderilmiş olmasıdır.

Böylelikte halen Büyükelçilikte tarafımızdan restore ettirilen büyük bir Atatürk yağlıboya portesi hariç Atatürkten arta kalan bir anı yoktur. Ancak uzun yıllar süren görevimizin sonuna doğru Arşivde bulduğumuz ince bir dosyada Mustafa Kemalin Sofyada göreve başlamasını, terfi etmesini ve görevden ayrılmasını Bulgar Dışişlerine bildiren yazışmalara rastladık ; bunları Ankaraya göndererek Atatürkün öz geçmiş bilgilerine mütevazi da olsa bir katkıda bulunduk.

ATATÜRKÜN GELECEĞİ SEZİŞ VE ÖNGÖRÜ GÜCÜ (1914 YILI)

Hatırlanacaktır büyük liderimizin daha çok ikinci dünya harbiyle ilgili öngörüleri anlatılır; ilgili literatürde tanıklıklara dayalı örnekler ve bazı akademik tartışmalar bulunmaktadır.

Ben ise 1914 yılında Atatürkün genç bir yarbay iken (Sofyada askeri ataşedir)

arkadaşlarına gönderdiği mektuplarda söz ettiği silahlı çatışma tehlikesi ve az sonra patlayan müthiş harbin seyri ve geleceğine dair inanılmaz öngörülerine işaret etmek istiyorum.

Birinci Dünya Harbi felâketinin yüzüncü yıldönümünde Cumhuriyetimizin Kurucusu ve Ordularımızın Örnek Başkomutanı Gazi Mustafa Kemal Atatürkün geleceği seziş ve öngörü gücünün belgeleri olarak bu tarihi mektupları -bir kere daha- milli belleğimize kaydetmek benim için büyük şereftir.

Kuşkusuz genç yarbayın mektuplarındaki askeri öngörülerinin olayların kronolojik akışına göre anlatılması gerekir.

HARP BAŞLAMADAN ÖNCE

Burada dikkatlerinize sunmak istediğim ve 1914 yılı başında Atatürkün bir dünya harbi çıkabileceğine ve devletin geleceğiyle ilgili stratejik öngörüsüne dair çok önemli bir mektubunun bulunduğunu vurgulamak isterim.

Bu tarihi mektup Sofyadan harp başlamadan (?) önce Şamda görevli sınıf arkadaşı Kurmay Yarbay Ali Fuat (Cebesoy)a gönderilmiştir.

Genç yarbay burada devlet stratejisi olarak çok milletli imparatorluktan millet devletine geçiş sürecine girildiğine dair hayli ilginç analizini ve pek yakında dünya harbinin patlayacağına inanılabilinir öngörüsünü ifade etmektedir; şu şekildedir:

Memleketin kaybedilmek üzere olan küçük parçasını feda etmeyeceğim diye en büyük parçasını hesapsızlık ve bilgisizlik yüzünden feda eden idarecilerimizin bir de mevki ve şöhret peşindeki hırsları yüzünden ne hale geldiğimiz aşikârdır. Binaenaleyh bu mevzuda fazla izahata lüzum görmüyorum. Bundan sonra da fena günler göreceğimizden şüphe edilmemelidir. Yüzyıllardan beri Hıristiyan tebaasından çektiklerimiz henüz bitmeden, birbirine zıt olan Pan-İslam ve Pan-Turan hayalleri icat edilerek bunlarla, zaten güç olan durumumuz büsbütün karıştırılmaktadır. Milliyetçilik dünya yüzünde o kadar çok inkişaf etti ki, emin olabilirsiniz bir millet çoğunluğuna dayanmayan devletlerin dağılması mukadder görülüyor. Hala Anadoluda Suriye ve Irakta bir Hıristiyan azınlığı vardır. Bunların iddiaları eksilmemiştir. Bir de büyük bir Arabistan davası çıkmıştır ki bununla İngiltere, Fransa; Arap çoğunluğu olan yerlerimizi bizden ayırıp kendilerine müstemleke

yapacaklardır. İçimizde bir de Arap milliyetçiliği alıp yürümüştür. Bunlardan kültür ve din birliğine inanmayanlar vardır ki bunların menfaati bakımından büyük devletlerin âleti olacaklarından şüphe edilemez. Buna mukabil çoğunluk temiz bir milliyetçilik davası içindedir. Bunlarla görüşüp Arap meselesine bir çözüm noktası bulunabilir. Arap meselesi bundan sonra iç siyasetimizin en önemli meselesi olmuştur. İçerde azınlık ve Arap meselesi dururken, hangi teşkilât, hangi vasıta ile dışarıda Pan Turanizm ve Pan İslamizm umdelerini tahrik edebilir. Üstelik henüz içimizde bunlara bir istikamet verilmemiş iken...

Genç yarbay milli stratejik duyarlılık açısından tarihi önemde bulduğum mektubuna şöyle devam etmektedir:

İngiliz-Alman rekabeti ve yeniden büyüyen Sırbistanın Avusturya ve Macaristanın güneyindeki Slavlar üzerinde iddiası yüzünden, *pek yakında dünya harbinin patlayacağına inanılabilinir.* Hiçbir hazırlığımız olmadan acele bu harbe de sürüklenecek olursak, Anadolumuz, Boğazlarımız ve 500 yıllık Türk İstanbulumuz muhakkak tehlikeye girer. Bu sefer bir kelime ile Türklüğümüz mahvolur. Bundan sonra hiç olmazsa kendimizi hülyalara kaptırmamalıyız. Zira telafisi mümkün olamayacak bir felaketle karşılaşırız. *Gelecekte hiçbir hissiyata aldanmadan, kesin kararımız, Türk çoğunluğunun çizdiği hudut hem dış siyasetimizin hem de savunmamızın temel taşı olmalıdır*.

O sırada Şamda kolordu kurmay başkanı sınıf arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy) ise bu dönemde aralarında yazışmaların sürdüğünü vurguluyor ve şu bilgileri aktarıyor:

Bundan sonraki yazışmalarımızda, Arabistana verilecek idare şekli, daha sonra Arabistanın istiklâli hakkındaki düşüncelerimize yer verilmişti. Umumi seferberlik ve harbe girişimizdeki acelecilik, Mustafa Kemal Beyin fikrine asla uymuyordu. O, tedrici bir seferberlik ve harbe mümkün olduğu kadar geç girilmesini istiyordu. Onun fikri Türk Başkumandanlığının fikrine katiyetle uyuşmuyordu. Mustafa Kemal Beye göre; harp, Avrupada yıldırım süratiyle bitmeyecek, tersine olarak Orta Avrupa devletlerinin taarruzları, Doğu ve Batıda bir hatta duracak ve burası müstahkem mıntıkalar haline getirilecek ve hangi taraf bir dış müdahale temin ederse, o taraf kazanacaktır. Bu durum yıllarca sürebilir. (...).[2]

Tekrar ediyorum bu tarihi ve stratejik açıdan önemli mektup harpten önce yazılmıştır; elimizde harp başladıktan sonra arkadaşlarına gönderilmiş ve kahramanımızın geleceği seziş ve öngörü gücünü sergileyen analizlerinin yer aldığı mektupları da bulunmaktadır.

Şimdi, Atatürkün geleceği seziş ve öngörü gücünü gösteren diğer önemli kanıtlara geçiyorum.

MARNE MUHAREBESİNDEN ÖNCE VE SONRA YAZILAN MEKTUPLAR

1968 Ekiminde Cumhurbaşkanı Atatürkün Genel Sekreteri ve dönemin tanıklarından Profesör Hikmet Bayur; *Belleten* dergisinde modern Türkiyenin kurucu liderinin geleceği seziş ve öngörü gücüne dair çok önemli bir mektubunu dikkatlerimize sunmuştur.[3]

Aslında bu ilginç mektubun ilk yayımlanması İstanbulda 19 Kasım 1918 günü *Minber* gazetesinde Nühüfte Bir Sima (Gizli Bir Sima) başlıklı yazıda olmuştur. Ahmet Hulki imzalı bu yazıda Fransızlarla Almanlar arasında 5-12 Eylül 1914 günlerinde cereyan eden Marne muharebesinden hemen sonra 17 Eylül 1914 günü Sofyadan Kurmay Yarbay Mustafa Kemalin adı belirtilmeyen bir dostuna hitaben kaleme aldığı mektubu aktarılmıştır. İçindeki kişi isimleri olmaksızın yazılışından dört yıl sonra ilk kez Doktor Rasim Ferit Talayın *Minber* gazetesinde söz konusu mektup günışığına çıkmıştır.[4]

1918 Kasımında Mondros ateşkesinin henüz başladığı yaralı İstanbulun hüzün, karamsarlık ve eziyetli günlerinde mütevazı bir gazetede yer alan bu mektuptaki bir analizin dönemin vatansever okur-yazarlarının yorgun zihinlerinde ne tür etki bıraktığı hakkında bilgimiz bulunmuyor.

Ancak o dönemin koşullarında iz bırak(a)mayışı da mümkün ve bu anlaşılabilir.

Ve bu ilginç mektup orada o gazetenin sayfasında unutulmuş ve yeni harflerle yayını için 41 yıl beklemek gerekmiştir.

1959 yılında *Minber* gazetesinden nakledilen aynı mektubun bazı bölümleri Niyazi Ahmet Banoğlunun *Tarih-Coğrafya Dünyası* dergisinin birinci sayısında ilk defa yeni harflerle yayımlanmıştır.[5]

1968 yılında *Belleten* dergisinde Profesör Hikmet Bayurun Atatürkün Seziş Gücüne ve

İnsandan Anlayışına Üç Örnek yazısı gibi Profesör Enver Ziya Karal da *Türk Dili* dergisinde Unutulmuş Belgeler (Kasım 1918) yazısında bu mektubu hatırlatmak gereği hissetmişlerdir. [6]

1960lı yıllar biterken bir dolu okur-yazarın Türklerin tarihinin göz kamaştıran dehasını keşfedemeyip başka halkların karizmatik önderlerinin eserlerine yöneldiği birkaç kuşağın zihin dünyasında bu tarihi mektup hak ettiği yeri al(a)mamıştır.

1918 Ekiminde *Minber* gazetesinde kahramanımızın 1914 sonbaharında harbin başında yazdığı bu mektubuna yer verilirken haberin başlığı da anlamlıdır:

Nühüfte Bir Sima (Gizli, saklı keşfedilmemiş bir şahsiyet).

Peki, bu tarihi mektubun muhatabı kimdir?

Tarihi mektubun kime yazıldığı konusunda Sadi Borakın kitaplarında bir isim verilmiştir ve önemli bir tanığın açıklamasıyla da bu bilgi desteklenmiştir. Buna göre; söz konusu mektup Sofyadan Askeri Ataşe Kurmay Yarbay Mustafa Kemal tarafından Doktor Tevfik Rüştü Arasa yazılmıştır.[7]

Yine Sadi Borakın *Öyküleriyle Atatürkün Özel Mektupları* adlı kitabında da bu mektubun Tevfik Rüştü Arasa yazıldığına ilişkin bilginin Şevket Süreyya Aydemirin bir makalesinde yer aldığı ve bu şekilde doğrulandığı açıklaması yer almıştır. Fakat mektubun aslı ortada yoktur; Tevfik Rüştü Aras Anadoluya geçerken mektubu saklaması için Baytar Şaban Beye vermiş; bir daha da geri alamamıştır.[8]

Genç Cumhuriyetin Dışişleri Bakanı Doktor Tevfik Rüştü Aras 3üncü Cumhurbaşkanı Celal Bayara bir mektubunda Atatürkün kendisine Sofyadan 17 sayfalık bir mektup gönderdiğini; bunun bazı sayfalarını bir tanıdığına verdiğini ve geri alamadığını; kalan sayfalarının tutuklandığında diğer evraklarıyla yakıldığını yazmıştır.[9]

Mütareke İstanbulunda *Minber* gazetesinde aktarılan mektup Profesör Hikmet Bayurun *Atatürk ve Hayatı* eserinde sözünü ettiği Doktor Tevfik Rüştü Arasa gönderilen mektubun bazı sayfaları mıdır? Değildir; çünkü Arasa gönderilen mektup Marne muharebesinden önce diğeri (*Minber*de aktarılan) sonra yazılmıştır.

Bir diğer ifadeyle 1914 sonbaharında Sofyadan Mustafa Kemal tarafından yazılan biri Marne muharebesinden önce, diğeri sonra iki farklı mektup bulunmaktadır.

Profesör Hikmet Bayur; Tevfik Rüştü Arasa gönderilen mektupla ilgili şu bilgileri aktarmıştır:

Ağustos ayı içinde yani Almanlar daha Marne yenilgisine uğramadan ve her yerde galip görünürken; Sofya ataşemiliteri Mustafa Kemal, Doktor Tevfik Rüştü Arasa gönderdiği 17 küçük yaprak üzerine yazılmış bir mektupta en çok şu üç yön üzerinde durur:

(1) Halil (Menteşe) Bey buradadır ve Bulgaristanla ittifak görüşmelerinde bulunuyor. Bulgarlar bu sırada bizimle ittifak yapmazlar. Görüşmelerde bulunuyor duygusunu vermek işlerine geldiği için böyle davranıyorlar. İşlerine gelmeyince Kral veya Meclis kabul etmiyor diyerek konuşmaları keserler.

(2) Bu savaş çok uzun sürecektir; ona girmekte geç kalınmaz; bundan korkup acele etmeyelim.

(3) Fransız ordusunun yığınağı daha güneydedir (yani kuzeyde Belçikaya yakın bölgelerde yenilen Fransız birlikleri ana ordu değildir). Fransızlar durumlarını düzeltebilirler; eğer bu mektubu aldığında Almanlar Parise girmiş olurlarsa arkadaşlar beni yine kötümserlikle suçlandırırlar; ancak aldırış etmem.

Profesör Hikmet Bayur daha sonra kendisi değerlendirmede bulunuyor:

Bu mektup, Doktor Tevfik Rüştü Aras Anadoluda iken, İstanbulda kalmış ve orada kaybolmuştur; yazıldığı tarih olaylardan anlaşılır. Halil Menteşe, Ağustosun ikinci yarısında Sofyada idi; dolayısıyla mektup Almanların her engeli süpürerek ilerledikleri bir ana rastlar. Mustafa Kemal durumu çok iyi görmüş ve göstermiştir.

Doktor Tevfik Rüştü Aras (mektubu) Doktor Nazıma gösterir sonra Talat ile İttihat ve Terakki genel merkezi üyeleri ondaki düşünceleri öğrenirler; hepsi Mustafa Kemale hak verirler; ancak bilinen yanlış görüş ve anlayış yüzünden Osmanlı Devleti birkaç ay sonra savaşa katılır.(...)[10]

Doktor Tevfik Rüştü Arasın bir diğer mektup anlatımı daha vardır ki bu da vefatından önce Türkiye Büyük Millet Meclisinin 50inci Yıldönümü için hazırlanan resmi yayında Bazı Hatıralar adlı yazısında yer almıştır.

Aras bu yazısında Birinci Dünya Harbinin çıkış nedenlerine değinmiş ve Mustafa Kemalden kendisine gelen mektubun özetini aktarmıştır; şöyledir:

Fransada iştirak ettiğim son manevralardan hatırımda kaldığına göre Fransız ordusunun büyük toplantı yeri güneydedir. Paris üzerine yürümekte olan Alman ordularına mukabil hücum beklenebilir. Bu mektubumu aldığınız sırada Alman orduları Parise girmiş bulunur da yine dostlarım beni pesimistlikle itham eder. Fakat bunu hiç zannetmiyorum.

Ne yap yap partinin genel merkezindeki dostlarınıza, özellikle bacanağınız Doktor Nazım Beye bütün gayretinle anlatmaya çalış. Başlayan bu dünya savaşına biz asla karışmayalım. Senin de bu fikirde olduğuna şüphem yoktur. Elçi Fethi (Okyar) Bey de bu fikirdedir. Bu dünya savaşına memleketimizin karışmaması için elinden geleni yapmaklığını isterim.

Doktor Tevfik Rüştü Aras söz konusu yazısına şu bilgileri de katmıştır:

Mektubu tabiatıyla Doktor Nazım Beye okudum. O da genel merkez üyelerine anlattı. İttihat ve Terakkinin bir nevi başkanı sayılmakta olan Talat Beyin de bundan haberi oldu. Kendisi de bu görüşe iştirak ediyordu. Hülasa, iktidarın bütün elemanları başlayan dünya savaşına karışmaklığımızı istemiyorlardı.[11]

Kanımca 17 Eylül 1914 günlü ikinci mektubun genç yarbayın bir başka doktor arkadaşına; 1918 Kasım ayında *Minber* gazetesini yayımlayan Doktor Rasim Ferit (Talay)a yazılması daha mümkündür.

Bu düşüncenin bende belirmesinin nedenini şu şekilde açıklayabilirim:

7inci Ordu Kumandanlığından istifa ederek payitahta dönen Mustafa Kemal Paşa Veliaht Vahdettin Efendi ile Avusturya ve Almanya ziyareti ardından İstanbulda dönmüştür (Tedavi amacıyla Karlsbada gitmeden önce) ve 1918 yılının ilk aylarında sık sık okur-yazar çevrelerle bir arada bulunmaktadır.

Yine böyle bir buluşmada Doktor Rasim Ferit (Talay)ın evinde tanıştığı genç yazar Ruşen Eşref (Ünaydın) Beye daha sonra Akaretlerdeki evinde ünlü Anafartalar mülâkatını not ettirirken; kendisinin bu harbe girmekliğimize aleyhtar olduğunu ve bu görüşünü vaktiyle bazı ileri gelir dostlarına yazmış, anlatmış bulunduğunu ifadesinde tekil değil çoğul kullanması birden fazla kişiye görüşünü mektuplarla bildirdiğinin kanıtıdır.

Elbette bu ileri gelir dostlar ifadesi çocukluk arkadaşı ve o sırada sıradan bir subay olarak Salih (Bozok) Beyi kapsayamaz (birazdan ona yazılan bir mektuptan da söz edeceğim) bu ifadeden kasıt hükümet ve parti nezdinde, yani siyaset alanında ileri gelir dostlar olmaktadır ki; Doktor Tevfik Rüştü (Aras) gibi pekâlâ Doktor Rasim Ferit (Talay) da bu kategoride yer almaktadır.

Ayrıca *Minber* gazetesinde Atatürkün mektubunu yayımlayan kişinin (Ahmet Hulki) haberde yer verilen anlatımı da biraz tuhaftır; şöyle yazıyor:

Minber (gazetesi) Mustafa Kemal Paşanın demecinden önce gelmek üzere, kısa hal tercümesini yayımlamıştı. Ben de [Ahmet Hulki, yani bilinmeyen yazarımız] onun Sofya ataşesi bulunurken dostlarından birine yazdığı 4 Eylül 1330 (17 Eylül 1914) tarihli mektubundan bazı konuları, kendisinden özür dileyerek anlatacağım. Bunlar, hem Paşanın özel hayatını, düşünce ve yaşayış tarzını ve hem de vatan için beslediği emellerin temizliğini ve yüceliğini göstermektedir. Ayrıca böyle az bulunur bir olgun insana karşı insafsız düşmanları tarafından izlenen kötü siyaseti ortaya koyduğu için, gelecek için intibah olur zannederim.

O sıra bütün asker ataşelerinin İstanbula çağırıldıkları halde kendisinin henüz davet edilmemesi nedenini soran dostuna, karşılık olarak, Mustafa Kemal Paşa yazdığı mektupta diyor ki:

Bu açıklama notunun ardından mektuptan bazı şahıs isimleri çıkartıldıktan sonra aktarmalar da bulunuluyor.

Fakat meçhul yazar kendini iki yerde ele veriyor:

(1) Paşa, *Minber* gazetesinde yayımlanan kısa hal tercümesini meçhul yazara bizzat dikte ettirmiş olabilir; yani kendisini tanımaktadır (Profesör Enver Ziya Karal da bu ihtimale işaret etmiştir).

(2) Paşanın mektubu bir dostunun Bütün askeri ataşeleri çağırdılar seni niye çağırmadılar, sorusuna karşılık yazılmış; meçhul yazar 1914teki mektubu kendisi yazmadı ise Mustafa Kemale gönderilen ilk mektuptaki bu ayrıntıyı nasıl biliyor? (Kaldı ki bütün askeri ataşeler çağırılmamıştı; Berlin askeri ataşemiz çağırılmamıştı ☀ Viyana ve Sofya ataşelerimizin de çağırılmamış olmaları mümkün…)

Bu gerekçelerle diyorum ki; 1914 yılı 17 Eylülünde Sofyadan yazılan mektubun muhatabı ile 1918 Kasımında *Minber* gazetesinde bu mektuptan söz eden ve kişi isimlerini sansürleyerek aktarmalarda bulunan Ahmet Hulki aynı kişi olmalıdır.

Kaldı ki; Doktor Rasim Ferit Talay Atatürkün en gözde sırdaşıdır; *Minber* gazetesini de yakın dostları Fethi (Okyar) Bey ve Mustafa Kemal Paşanın büyük maddi ve manevi katkısıyla yayımlayan bizzat Doktor Rasim Ferit Talayın kendisidir.

10 Kasım 1918 gecesi Adanadan trenle yola çıkan Mustafa Kemal Paşa 13 Kasım 1918 sabahı İstanbula ulaşmıştır; Doktor Rasim Ferit Talay dostunu Haydarpaşada karşılamıştır; sonradan Profesör Hikmet Bayura anlatmıştır; o da Atatürk biyografisinde aktarıyor:

O gün İtilaf donanması İstanbul önüne gelmektedir. Aralarında Yunan kruvazörü Averof da

bulunmak üzere altmış kadar savaş gemisi yavaş yavaş Haydarpaşa önünden geçerler. Bu iş bitinceye kadar Anadolu ve Rumeli kıyıları arasında gidiş geliş yasak edilmiştir ve Mustafa Kemal ile Doktor bu geçişi tabii ağır düşüncelerle seyrederler. O sırada Mustafa Kemal: Hata ettim, İstanbula gelmemeliydim, ne yapıp yapıp Anadoluya dönmenin çaresine bakmalı, der.

Düşman donanmaların gösteri geçişi bitince saat 3ten sonra Mustafa Kemal ile Doktor, Kartal istimbotu ile Galataya geçer ve oradan Pera Palas Oteline giderler.[12]

Kuşkusuz bu ayrıntılar başka açılardan da ayrıca önemli ama Doktor Rasim Ferit (Talay) ile Yarbay Mustafa Kemalin dostluklarının derecesi hakkında sağlam ve tartışmasız deliller olmaları bizim için yeterlidir.

Asıl konumuza dönüyorum:

Dönemin güç ve geç haber alma koşullarına rağmen Türk yarbay mektubunda daha henüz başlamış ve farklı cephelerde dört uzun yıl sürecek büyük harbin serüvenini şaşılacak bir açıklık, isabet ve geleceği seziş gücüyle ortaya koymayı başarmıştır.

17 Eylül 1914 günlü mektubunda Türk yarbayın henüz başlayan harbin seyrine ve geleceğine dair öngörüsünün yer aldığı bu mektubu hayli samimi üslupladır ve güvenilir bir dosta yazılmıştır; şu şekildedir:

Hangi tarafın galip geleceğine dair fikri kanaatimi söylemekten sakınırım. Nazik ve mühim bir devre içinde bulunduğumuza şüphe yoktur; Almanlar büyük ve hayret verici bir saldırıyla, birçok Fransız kalesini çiğneyerek sağ kanadı ile Parisi geçip Fransız ordusunu □□□□□□ İsviçreye olmak üzere- sıkıştırdı. Bunun, Almanların tek maksadı olduğunda ve onu da başardıklarında herkes fikir birliğindeydi. Ve bütün kâinat artık son ve kati meydan muharebesini ve onun neticesini bekliyordu. Hâlbuki bu neticeye karşılık, Alman ordularının Fransız ordusu karşısında yüzlerce kilometre geri çekildiği görüldü.

Doğuda Ruslarla Almanlar ve Avusturyalılar arasında cereyan eden vakalarda, Doğu Prusyada Ruslar bozuldu, fakat güneyde Rusların pek üstün kuvvetleri karşısında Avusturya ordusu çekiliyor, batıda Fransız ordusu taarruza hazır. Dolayısıyla Alman ordusu serbest değil. Doğuda Rus ordusu üstün ve Avusturya ordusu çekilmeye mecbur.

Türk yarbayın rakip güçlü orduların harekâtlarının geleceği hakkında analizi devam etmektedir:

Vaziyeti şöyle yorumlayabiliriz: Almanlar Fransız ordusunu kati meydan muharebesiyle henüz mağlup edemeyeceklerini ve Avusturya ordusunun üstün Rus kuvvetleri karşısında daha fazla mukavemet edemeyeceğini görerek batıda bütün ordu ile geri çekilerek nispeten doğuya yaklaşmak ve sonra Fransız ordusu karşısında bir müdafaa ordusu bırakarak kalan ordularıyla doğuya yönelip, Avusturya ordusuyla birlikte Rus ordusunu vurmak istiyorlar.

Pek güzel! Fakat bu defa, Rus ordusu geriye, doğuya çekilmeye başlarsa ve bu orduyu yakalayıp ezmek mümkün olmazsa ve diğer taraftan Fransız ordusu mukavemet için yardım talebine mecbur olursa bu defa gene doğuda Ruslara karşı bir müdafaa kuvveti bırakıp batıya mı yönelinecek?! Ve böyle mekik gibi, bir doğuya bir batıya gide gele Alman ordusunun hali nice olur?

Türk yarbay öngörüsünü muhatabının kendisine daha önce anlattığı bir mizahi olayı hatırlattıktan sonra bir soruyla tamamlamıştır:

Aziz kardeşim, hürriyetin ilanı günlerinde bilmem nerede nutuk çekmeye kalkışıp da iki şaklak üzerine kürsüden inen ve niye indin sorusuna karşı Ne ☀ Şaklak ettiler ya! Demek iş bitti! diyen ağanın hali olmaz mı?!

İşte bugünkü halimizi bir mizah lisanıyla ifade etmek istersek acaba aynı cümleyi tekrar edemez miyiz?

Bu hikâyeyi sen söylüyordun, şaklak mı, tapşın mı, sen bilirsin![13]

Doğal olarak Türk yarbayın Avrupada henüz başlayan harbin geleceğine dair değerlendirmesini bir askeri ataşe olarak İstanbuldaki Harbiye Nezareti veya Genelkurmay Başkanlığı gibi askeri makamlara da göndermiş olması gerekir.

Onun gibi görevinde aşırı titiz, son derece dikkatli ve disiplinli bir subayın bu gibi konularda daha hassas davranacağı kabul edilmelidir.

İmparatorluğun askeri ataşesinin göreviyle ilgili merkeze gönderdiği rapor/larda söz konusu öngörülerini aktarması beklenmelidir.

Doğrusu şu ana kadar elimizde kişilere yazılan özel mektuplar dışında Sofyadan gönderilen raporlarda bu konuda resmi bir dokümana (kanıta) sahip değiliz.

2007 yılında Genelkurmay ATASE Başkanlığı tarafından Sofyadan İstanbula gönderilen raporlar; *Sofya Askeri Ataşesi Mustafa Kemalin Raporları (Kasım 1913-Kasım 1914)* adlı kitapta yayımlanmıştır ve bunların arasında harbin geleceğine dair herhangi bir yorum, analiz türü bir değerlendirme yer almamaktadır.

1914 Eylül ayında Sofyadan İstanbula gönderilen ve ATASE tarafından yayımlanan raporlarda bu konuya değinilmemesi de kuşku uyandırmaktadır.

ATASEnin bu yayınına göre; Kurmay Yarbay Mustafa Kemal, Sofyada askeri ataşe olarak bulunduğu 13 aylık sürede Sofyadan toplam 95 rapor göndermiştir.

Yayımlanan raporların aylara göre dağılımı şu şekildedir:

1913 Kasım	2
1913 Aralık	3
1914 Ocak	6
1914 Şubat	8
1914 Mart	10
1914 Nisan	7

1914 Mayıs	7
1914 Haziran	12
1914 Temmuz	13
1914 Ağustos	7
1914 Eylül	4
1914 Ekim	7
1914 Kasım	9

Sofya askeri ataşeliğinden Mustafa Kemal imzasıyla ayda ortalama 7,6 rapor gönderildiğine göre Eylül ayında ortalamanın yüzde 50ye yakın düşüş göstermesi anlamlıdır.

En azından 1914 Eylül ayında 4 değil daha fazla rapor olması ve bunların içerikleri nedeniyle Harbiye Nezareti ve Genelkurmay Karargâhında görevli Alman subaylarınca alınması (el konulması) ve arşive de bu yüzden konulamaması mümkündür.

BİR DİĞER MEKTUP (ARALIK 1914)

Türk yarbayın Sofyadan çocukluk ve silah arkadaşı Salih Bozoka yazdığı bir mektupta da başlayan dünya harbi ve seferberlik kararı hakkında ilginç saptamalarının bulunduğunu biliyoruz.

Salih Bozokun evrakı arasında bulunan bu mektup yazıldıktan 65 yıl sonra 23 Kasım 1979 günü *Milliyet* gazetesinde gün ışığına kavuşabilmiştir. Daha sonra sırasıyla; Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürkün Yanında* (İstanbul, Çağdaş Y., 1985); Sadi Borak, *Atatürkün Özel Mektupları* (İstanbul, Kaynak Y., 1998); Can Dündar, *Yaveri Atatürkü Anlatıyor,* (Doğan K., 2001) adlı derlemelerde ve *Atatürkün Bütün Eserleri,* (İstanbul, Kaynak Y.,) Cilt

1de de yer almıştır.

Salih Bozok, bu mektubun yazılış öyküsünü şu şekilde anlatmıştır:

Harb-i Umumi ilanı üzerine Mustafa Kemal Beye Sofyaya bir mektup yazarak ahval-ı umumiye hakkındaki mütalaalarını sormuş ve şayet kendileri bir kumandanlığa tayin olunurlarsa beni de yanlarına almalarını rica etmiştim. Gerek Trablusgarp, gerek Balkan muharebelerine iştirak edemediğim için bu defa behemehâl kendileri ile bir harpte bulunmak istiyordum. Buna cevaben kendileri gönderdikleri mektupta aynen şunları yazmışlardı(r):

Sofya, (Aralık) 1914

Umumi durum hakkındaki görüşümü soruyorsun. Bu hususstaki görüşümü yalnız sende kalmak şartıyla yazıyorum.

Biz hedefimizi tayin etmeden umumi seferberlik ilan ettik. Bu çok tehlikelidir. Çünkü başımızı bir tarafa mı, yoksa birçok tarafa mı vuracağız. Malum değildir. Koskoca bir orduyu uzun müddet hareketsiz, elde atıl bir vaziyette bulundurmak da çok zordur. Dolayısıyla sen de düşünecek olursan, vaziyetin ne kadar vahim olduğunu anlayabilirsin.

Almanların vaziyeti hakkında askeri görüşe gelince: Ben Almanların bu harpte muzaffer olacaklarına katiyen emin değilim. Gerçi bir şimşek hızıyla demir kaleleri devirip çiğneyerek Paris üzerine yürümektedirler (Gerçi bir sürat-i berkiye ile ahen kalelerini devirip çiğneyerek Paris üzerine yürümektedirler) Fakat Ruslar da Karpatlara dayanmışlar ve Almanların müttefiki olan Avusturyalılara baskı yapmaktadırlar. Bu nedenle Almanlar bir kısım kuvvet ayırarak Avusturyalılara yardım etmek mecburiyetinde kalacaklardır. Bu defa Fransızlar kendi karşılarında bulunan Almanların kuvvet ayırdığını görerek karşı taarruza geçecekler ve Almanlara baskı yapacaklardır. Kendilerinin sıkıştırıldığını gören Almanlar, bu defa da Avusturyalılara gönderdikleri kuvvetleri çağırmak mecburiyeti karşısında bulunacaklardır ki, bu şekilde zikzakvari hareket edecek olan bir ordunun akıbeti pek feci ve vahim olacağından, ben bu harbin neticesinden emin olamıyorum.[14]

Sınıf arkadaşı Salih Bozoka bunları yazıyor Sofyadan genç Yarbay…

Acaba bu sırada İstanbulda Harbiye Nezaretinde neler oluyordu diye bir soru aklınıza

gelmiştir diye düşünüyorum.

Şimdi o sorunun yanıtını kısa olarak veriyorum.

İstanbulda Harbiye Nezaretinde Türk kurmaylarınca yapılan bazı çalışmaları ve bu yüzden başlarına geleni ise sonradan Cumhuriyet Türkiyesinde Genelkurmay 2inci Başkanlığı görevinde bulunan Orgeneral Asım Gündüz hatıralarında şöyle anlatmıştır:

Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman yine Harbiye Nezareti Erkânı Harbiyesinde görevliydim. Goben ve Breslav gemilerinin Çanakkale Boğazından girişinden sonra, Almanlar bizi de savaşa sokmak için zorlamaya başlamışlardı. Enver Paşa, Ali İhsan (Sabis) Bey ile beni çağırarak savaşa girip girmememiz konusunu her yönüyle inceleyen bir rapor hazırlamamızı istedi. Kazım Karabekir de bizimle beraber harekât şubesindeydi. Ali İhsan, Kazım Karabekir ve ben baş başa vererek Osmanlı İmparatorluğunun jeopolitik ve jeostratejik durumunu etüt ettik. Bu çalışmalarımız, Balkanlarda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile bağlantı kurulmadan ve Bulgarların davranışları öğrenilmeden bir karara varılamayacağını ortaya koyuyordu. Bu durumu Enver Paşaya anlatmıştık. Ayrıca geniş yurt parçasında, birbirine uzak mesafelerde açılacak cepheler karşısında savunma yapılabileceğini, hatta silahlı tarafsızlık politikasının çok daha hayırlı olacağını belirten bir rapor hazırlamış ve Harbiye Nazırına vermiştik. Bu rapordan sonra karargâhta görevli Almanlar üçümüzün de karargâhtan uzaklaştırılmamız için büyük çaba göstermeye başlamışlardı. Enver Paşa, Almanların bu istekleri üzerine Ali İhsan Bey, Kazım Karabekir ve beni ayrı ayrı cephelere göndermekte tereddüt etmemişti.

Hâlbuki bahis konusu raporu verene kadar görevli Almanlar, Ali İhsan Beyle beni kendilerine çok yakın hissediyorlardı. Zira ikimiz de uzun süre Almanyada kalmış ve kendileriyle çalışmıştık. Ancak bizler de her şeyden önce Devletimizin ve Milletimizin çıkarlarını düşünmek zorundaydık. Diyebilirim ki, Türk Erkânı Harbiyesinde, Enver Paşadan başka hiç kimse, Almanların birinci dünya savaşındaki başarılarının devamlı olacağına inanmış değildi. Hatta Enver Paşanın sınıf arkadaşı ve sınıf birincisi Hafız Hakkı Paşa bile bizlerle beraber silahlı tarafsızlık görüşünü savunmaktaydı.

Türk Erkânı Harbiyesindeki bütün isteksizliklere rağmen, sonradan Yavuz ve Midilli adını alan Goben ve Breslav zırhlılarının Karadenize çıkarak Rus gemileri ve limanlarına saldırmalarıyla savaşa katılmış oluyorduk.

Savaşa katılmamız bir Alman oyunuydu.[15]

Orgeneral Asım Gündüz -o günlerde kurmay yarbay rütbesindedir- anlatımına şöyle devam etmiştir:

Almanlar doğuda Rusları sıkıştırınca, biz de Kafkaslardan Türk yurduna atılarak, Rus cephelerini çökertme umuduna kapılmıştık. İngilizler ise, Rus dostlarına yardım için, Mısırda topladıkları kuvvetleri Çanakkaleye çıkarmışlardı. Bu sırada, Fethi (Okyar) Beyle beraber Sofyada ataşemiliter olan Mustafa Kemal, Çanakkalede Liman von Sandersin kumanda ettiği ordunun 19uncu tümenine tayin edilmişti. Sınıf arkadaşım Mustafa Kemal Çanakkaleye geçerken, Harbiye Nezaretinde beni ve Ali İhsan (Sabis) Beyi ziyaret etmişti. Onun, o gün söylediklerini aynen hatırlıyorum. Mustafa Kemal:

- Yahu diyordu ☀ Ne yapıyoruz? Allah aşkına bu memleketi hiç düşünmüyor musunuz? Bu adamı hiç ikaz etmediniz mi? Bu şekilde savaşa katılmanın fayda sağlamayacağını anlatmadınız mı?

Mustafa Kemalin bu adam dediği Enver Paşa idi. Nitekim Enver Paşadan hemen randevu almış ve görüşmüştü. Ancak, Enver Paşanın yanından çok sinirli ve yanakları al al olmuş bir şekilde çıkmıştı. Enver Paşadan anlayışsızlık gördüğü belli idi. Tekrar yanımıza geldiği zaman:

- Ben vazifemi yaptım. Vicdanen müsterihim. Ama bu adam laf anlar soyundan değil. Bir Napolyon olmak hevesinde, demişti.

Mustafa Kemal tekrar bize dönmüş ve kâğıt istemişti. Sonra masaya oturmuş ve savaşa katılmanın doğuracağı kötü sonuçları uzun uzun yazmış ve Harbiye Nezaretine vermişti.[16]

~~Bu demektir ki Kurmay Yarbay Mustafa Kemalin İstanbulda 1915 Ocak ayı sonunda Harbiye Nezaretinde yazıp makama elden arz ettiği bir de raporu bulunmaktadır.~~

Avrupada harbin en başında 1914 Eylülünde harp sahasından binlerce kilometrelerce uzakta bir Türk yarbayın analiz ve önceden seziş gücü ve öngörüsü karşısında şaşkınlık

duymamak mümkün değildir.

Hatırlanmalıdır ki bu subay; parlaklığı ve doğruluğu harp sahalarında dört uzun yıl süren muharebelerde kanıtlanmış öngörüsünü tarafların sonradan açıklanan harp hedefleri ve stratejilerinden habersiz kaleme alırken Osmanlı İmparatorluğunun Sofya askeri ataşesidir; kurmay yarbay rütbesindedir ve yalnızca 33 yaşındadır.

Türk yarbay daha harbin ilk haftalarında Avrupada başlıca harp bölgelerinde hasım orduların stratejilerini ve bunun Alman orduları için sonra yıpranmaya varan Doğu ve Batı cepheleri arasında yok edici bir mekik gibi gidiş-geliş yüklerini fark etmiştir. Elbette Rusyada ayaklanma ve devrimle Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesini ve bu devletin ordusunu kendi elleriyle dağıtmasını ve ezici bir barışı kabul etmelerini hesaba katamamıştır.

Bu olay ve Rusyanın teslim oluşu bile Türk yarbayın öngörüsünün aynen gerçekleşmesini engelleyememiştir.

Ne var ki onun bu parlak analizinin mensubu bulunduğu ordunun ve devletin yenilgisini engelleyemediği de acı bir hakikat olarak tarih kitaplarına yazılmıştır.

Bu olay bizim harp tarihimizde doğru bile olsa yetkili karargâhın kademelerinden geçip en üst makam ve elbette siyasi otorite desteği bulunmayan bir fikrin veya planın uygulama şansı bulunmadığının en çarpıcı örneklerindendir.

Milletimizin Kahraman Evladının aramızdan ayrılışının 76ıncı yıldönümü töreninde anma konuşmamı tamamlıyorum.

Son olarak bir konuya işaret etmek istiyorum.

Biliyorsunuz Atatürk çok iyi bir kitap okuyucusuydu.

İncelediği 4289 kitap arasında Leone Caetaninin *İslam Tarihi* ciltleri de vardı.

Atatürk o eseri okurken bir cümlenin altını kırmızı kalemle çizmişti ve o cümlenin yanına da çok mühim olduğunu belirtmek için ikişer çarpı işareti koymuştu.

O cümle şöyleydi:

Tarih ilerisini göremeyenler için acımasızdır.

Altını kırmızı kalemle çizdiği ve yanına da ikişer çarpı işareti koyduğu o cümle ihtiyat ve tedbir hakkında idi…

Bugünkü dille söylersek ihtiyat = ileriyi düşünme, ileriyi düşünerek davranma ve tedbir = bir işin sonunu düşünerek başarısını sağlama çaresine başvurma anlamındadır.

O cümleyi bir daha tekrarlıyorum:

Tarih ilerisini göremeyenler için acımasızdır.

KAYNAKLAR

Atatürkün Bütün Eserleri, Cilt 1 (1903-1915), (İstanbul, Kaynak Y., 1998).

Atay, Falih Rıfkı; *Atatürkün Hatıraları 1914-1919,* (Ankara, T. İş Bankası Y., 1965).

Bayur, Hikmet; Atatürkün Geleceği Seziş Gücüne ve İnsandan Anlayışına Üç Örnek, *Belleten*, Cilt XXXII, Sayı 128 (Ekim 1968), s. 431-440.

Bayur, Hikmet; *Atatürkün Hayatı ve Eseri,* (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Y., 1990).

Borak, Sadi; *Atatürk,* (İstanbul, Başak K., 1973).

Borak, Sadi; Öyküleriyle *Atatürkün Özel Mektupları,* (İstanbul, Çağdaş Y., 1980).

Cebesoy, Ali Fuat; *Bilinmeyen Hatıralar,* (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), (İstanbul, Temel Y., 2001).

Karal, Enver Ziya; Unutulmuş Belgeler (Kasım 1918), *Türk Dili,* Cilt XVII, Sayı 193-198 (1967-1968).

Kaya, Erol; *Mustafa Kemal Atatürkün İlk Gazetesi: Minber Açıklamalı Çevirisi,* (Ankara, Ebabil Y., 2007).

Kocatürk, Utkan; *Atatürk ve Yakın tarihimize İlişkin Görüşmeler Araştırmalar Belgeler,* (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Y., 2005).

Tevetoğlu, Fethi; Atatürkle Okyarın Çıkardıkları Gazete: Minber, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt V, Sayı 13 (Kasım 1988).

Tevetoğlu, Fethi; Atatürkün Güvendiği Bir Kişi: Dr. Rasim Ferit Talay, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt VII, Sayı 21 (Temmuz 1991).

Yaveri Atatürkü Anlatıyor: Salih Bozokun Anıları, (Haz. Can Dündar), (İstanbul, Can Y., 2013).

PROFESÖR HİKMET ÖZDEMİRİN ÖZGEÇMİŞİ

Siyaset bilimi profesörü Hikmet Özdemir Kahramanmaraşta doğdu. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü kamu yönetimi lisans programını bitirdi; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden kamu yönetimi ve siyaset bilimi doktoru unvanı aldı.

TÜBİTAK, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığında görev yaptı; daha sonra Kırıkkale, Başkent, Kocaeli üniversitelerinde ve tam zamanlı profesör olarak Türk Tarih Kurumunda çalıştı.

British Chevening bursuyla Londra Üniversitesinde; Fulbright bursuyla Georgetown Üniversitesinde; İngiltere ve ABD milli arşivlerinde ve İsviçrede Birleşmiş Milletler arşivinde incelemelerde bulundu.

Cumhurbaşkanlığı Tarihi ve *Türk Parlamento Tarihi* adlı kurumsal yayınların yazım ve basım aşamalarında yazar, editör ve bilimsel koordinatör olarak görev üstlenmiştir.

Türkiyede anayasal yönetim ve siyaset deneyimi; ordu-hükümet ilişkileri; dünya harbinde ermeni isyanı ile harp ve kriz döneminde liderlik konularında 46 eseri yayımlanmıştır.

---

[1] Siyaset Bilimi Profesörü.

[2] Ali Fuat Cebesoy, *Bilinmeyen Hatıralar*, ss. 213-215.

[3] Hikmet Bayur, Atatürkün Geleceği Seziş Gücüne ve İnsandan Anlayışına Üç Örnek, ss. 431-440.

[4] Erol Kaya, *Mustafa Kemal Atatürkün İlk Gazetesi: Minber Açıklamalı Çevirisi, s*s. 334-337.

[5] 1914te Türkiye ve Dünya, *Tarih-Coğrafya Dünyası,* Sayı 1 (15 Nisan 1959), ss. 1-2.

[6] Enver Ziya Karal, Unutulmuş Belgeler (Kasım 1918), ss. 90-97.

[7] Sadi Borak (Derleme ve Notlar), *Atatürkün Özel Mektupları,* s. 39 ve Sadi Borak, *Atatürk,* ss. 126-127.

[8] Sadi Borak, *Öyküleriyle Atatürkün Özel Mektupları,* ss. 55-56.

[9] *Atatürkün Bütün Eserleri,* Cilt 1, s. 200, bkz: dipnot.

[10] Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri,* s. 66-67.

[11] Sadi Borak, *Öyküleriyle Atatürkün Özel Mektupları,* ss. 56-57.

[12] Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri,* s. 189.

[13] *Atatürkün Bütün Eserleri*, Cilt 1, s. 200.

[14] *Atatürkün Bütün Eserleri,* Cilt 1, s. 207.

[15] *Asım Gündüz Hatıralarım,* ss. 28-29.

[16] *Asım Gündüz Hatıralarım,* s. 30.

About the author:

To cite this article: Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR. 2026. "ATATÜRK □□□ GELECEĞİ SEZİŞ VE ÖNGÖRÜ GÜCÜ (1914 YILI)." Center For Eurasian Studies (AVİM), Blog No.2014 / 31. November 16. Accessed November 20, 2026. https://avimbulten.org/public/Blog/ATATURK-UN-GELECEGI-SEZIS-VE-ONGORU-GUCU-1914-YILI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır